

Пам'ятники

РОБЕРТ МУЗІЛЬ

27 БЕРЕЗНЯ 2019

Пам'ятники, крім того, що ніяк не запам'ятаєш, «кого» вони чи «кому», мають іще деякі особливості. Найважливіша з них водночас трохи суперечлива: найпомітніше в пам'ятниках те, що їх не помічають. У світі нема нічого невидимішого за пам'ятники. Створені для того, щоб бути видимими, аби привертати погляди, вони, проте, наче протані якоюсь відштовхувальною речовиною, й увага ковзає по них, як крапля води по олії, не затримуючись ані на мить.

Джерело: Донателло/статуя Гаттамелати у Падуї

Місяцями ви можете ходити тою самою вулицею і знати кожен номер кожного будинку, кожну магазинну вітрину, кожного поліцейського, ви не пропустите жодної копійчини, що лежатиме на тротуарі; проте неодмінно будете здивовані, коли одного разу, спостерігаючи за милою покоївкою з другого поверху, виявите чималеньку металеву дошку з вибитими невитравними літерами, які повідомляють, що тут від тисяча вісімсот-котрогось-там до тисяча вісімсот-котрогось-там-більше року жив і творив вікопам'ятний Такий-то чи Сякий-то.

Багато хто має такий самий досвід навіть зі статуями, які перевищують людський зріст. Повз них щодня ходять, оминаючи або використовуючи їхні постаменти як острівці безпеки, послуговуються ними як компасом або мірилом відстані, якщо вони стоять у добре знаних місцях. Пам'ятники сприймають як частину міського пейзажу, ніби дерева, і якщо вони одного прекрасного дня зненацька зникнуть, то перехожі на мить збентежаться. Проте зазвичай люди не зважають на них і не мають жодного уявлення, кому вони поставлені – хіба, може, знають, чоловікові чи жінці.

Було б неправильно оминати деякі винятки. Наприклад, монументи, які розшукують із путівником у руках, як-от статуї Гаттамелати¹ або Коллеоні² (це вкрай нетипова поведінка щодо пам'ятників); або обеліск, що загороджує увесь пейзаж; або ж пам'ятники, які становлять своєрідну «партію», як монументи Бісмарка, понатикані в усіх куточках Німеччини.

Звісно, такі активні пам'ятники є; є й такі, що презентують живу ідею або почуття. Проте основна мета більшості звичайних монументів – створення пам'яті, привертання уваги та скерування думок і почуттів у правильному напрямку, бо є переконання, що це в певному сенсі розумно й необхідно; і саме цієї мети пам'ятники завжди не досягають. Вони просто-таки заперечують те, що мали б уособлювати. Не можна стверджувати, що ми не помічаємо їх, навпаки, ми реагуємо на пам'ятники, вони викликають у нас думки та почуття, проте ця цілковито позитивна їхня риса обертається проти них.

Якщо хтось налаштований позитивно мислити про пам'ятники, то невблаганно дійде логічного висновку, що вони висувають конкретні вимоги до людської природи й вимагають неабиякої підготовки для реалізації цих вимог.

Сьогодні ви, безсумнівно, можете це пояснити, пославшись на те, що все стале й незмінне рано чи пізно втрачає здатність вражати. Усе, що формує ландшафт нашого життя, так би мовити, створює тло для свідомості, втрачає здатність впливати на неї. Тривалий, надокучливий галас ми за кілька годин перестаємо чути. Картини, повішені на стіну, за кілька днів зливаються з нею: вкрай рідко ми стаємо перед ними й розглядаємо їх. Наполовину прочитані книжки у розкішних палітурках, потрапивши назад на бібліотечну полицю, ніколи не будуть дочитані. Чуттєво вразливим особам достатньо придбати книжку, яка їх зацікавила, – і вони більше ніколи не візьмуть її до рук. Навіть у цьому випадку помітний руйнівний процес; але за безжальним розвитком подій можна також спостерігати у сфері, де провідну роль грають високі почуття, наприклад, у сімейному житті. Тут запитання «Невже я мушу кожні п'ятнадцять хвилин повторювати, що кохаю тебе?!» відрізняє міцний подружній зв'язок від легковажного пожадання. Тож тільки уявіть, як ці психологічні збитки мають впливати на незмінні константи з бронзи й мармуру!

Якщо хтось налаштований позитивно мислити про пам'ятники, то невблаганно дійде логічного висновку, що вони висувають конкретні вимоги до людської природи й вимагають неабиякої підготовки для реалізації цих вимог. Задум зробити попереджальний дорожній знак таким ненав'язливо монохромним, як пам'ятник, був би злочином. Адже, приміром, паровоз свистить пронизливо, а не видає мрійливо-задумливі звуки; та й навіть поштова скринька завжди вбирається в яскравий і привабливий колір. Одним словом, сьогодні пам'ятники, як і ми всі, мусять докласти більше зусиль! Спокійно стояти при дорозі й дивитись у далечінь може будь-хто, проте ми маємо право чекати від монумента більшого. Щойно вловивши цю думку – а завдяки певним інтелектуальним течіям вона неквапно поширюється – ви зауважуєте, яке ж відстале скульптурне мистецтво порівняно з сучасним розвитком реклами. Чому, наприклад, відлитою із бронзи герой не вдається бодай до давно відомого постукування пальцями по столу? Або чому мармурові фігури не обертаються, як це роблять найкращі експонати у вітринах магазинів? Чому вони принаймні не кліпають оченятами? Щонайменше, увагу мали б привертати добре перевірені часом гасла штибу «Фауст Гете – найкращий!» або «Драматичні ідеї славнозвісного поета Х – найдешевші!».

На жаль, скульптори воліють цим нехтувати. Здається, вони не розуміють, що потрібно нашому гамірному й метушливому століттю. Цивільні особи, яких вони зображають, нерухомо сидять у кріслах, або стоять, або тримають руку між другим і третім гудзиками пальта, або стискають у долоні якусь дрібничку, а на їхніх обличчях не здригнеться жоден м'яз. Зазвичай такі особи схожі на тяжкохворих меланхоліків із психоневрологічного диспансеру. Якби люди не були сліпі до пам'ятників і вміли помічати, що коїться трошки вище за лінію їхнього погляду, то лякалися б так само, як лякається той, кому довелося йти повз божевільню. Ще страшніше стає, коли скульптори зображають генералів і принців. Прапор майорить, а вітру немає. Меч оголений, а

ніхто його не боїться. Піднята рука владно простягнута вперед, але ніхто й не думає рухатись у вказаному напрямку. Навіть здіблений кінь, який надимає ніздрі, виряченими очима дивиться на те, як люди внизу, замість відскочити в бік, флегматично жують бутерброд із ковбасою й купують газету. Богом клянуся, пам'ятники не реагують жодним рухом, а тільки увічнюють цей конфуз. Ситуація безнадійна.

Думаю, що цими роздумами я міг би зробити величезний внесок у розуміння скульптурних фігур, меморіальних дощок тощо. Може, хтось віднині й придивлятиметься до них дорогою додому. Проте що більше ви замислюєтеся, то більше вимагає відповіді питання: якщо все саме так, то навіщо встановлюють пам'ятники великим людям? Усе вказує на те, що це вишукана злостивість. Раз за життя їм більше не можна завдати шкоди, їх кидають із меморіальним каменем на шиї у Лету забуття.

З німецької переклала Вікторія Семенова.

Есе зі збірки «Прижиттєвий спадок» («Nachlaß zu Lebzeiten»), 1936.

РОБЕРТ МУЗІЛЬ

27 БЕРЕЗНЯ 2019

Примітки

1. Гаттамелата (Еразмо да Нарні, 1370–1443) – італійський кондотьєр, чию знамениту кінну статую, розташовану в Падуї, створив Донателло.
2. Бартоломео Коллеоні (1400–1475) – італійський кондотьєр, його бронзова статуя роботи Верроккйо стоїть у Венеції.